

Grey Scale #13

DANES-PICTA.COM

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
im. gen. broni K. Świerczewskiego

88.

kpt. SIKORSKI

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA
ROZWOJU SZTUKI WOJENNEJ
W MANUFAKTUROWYM OKRESIE WOJNY
XVIII-XIX w.

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
~~57318~~

~~05-000318-001-0~~

60618

1 9 5 7

Colour Chart #13
Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black
Centimetres
Inches

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
im. gen. broni K. Świerczewskiego

88.

kpt. SIKORSKI

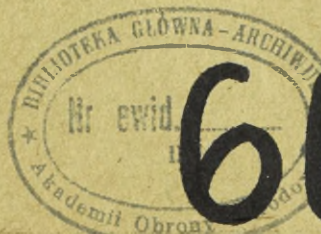
OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA
ROZWOJU SZTUKI WOJENNEJ
W MANUFAKTUROWYM OKRESIE WOJNY
XVIII – XIX w.

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

~~57318~~

~~05-000318-001-0~~

60618

---

1 9 5 7

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO
Im. gen. broni K. Świerczewskiego

KATEDRA HISTORII SZTUKI WOJENNEJ

ZATWIERDZAM
KAT. HIST. SZT. WOJENNEJ

STAPOR - ppłk.

88

Mgr. JANUSZ SIKORSKI - kpt.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ROZWOJU SZTUKI WOJENNEJ W
MANUFAKTUROWYM OKRESIE WOJNY - XVIII - XIX W.

318
2330

REMBERTÓW

Luty

1957r.

Temat wykładu: "Ogólna charakterystyka rozwoju sztuki wojennej w manufakturowym okresie wojny XVIII - XIX w".

Cel wykładu: Zapoznać słuchaczy z prawidłowościami rozwoju sztuki wojennej w Europie w XVIII i XIX wieku.

- Wydobyć i uwypuklić zasadnicze przemiany jakościowe, jakie zachodziły w sztuce wojennej tego okresu, w zależności od przemian ekonomiczno-społecznych.
- Wskazać na te momenty, które warunkowały dalsze określone kierunki rozwojowe sztuki wojennej.

Czas trwania wykładu: 100 min. / 2 godziny lekcyjne po 50' /.

Treść wykładu:

Wstęp:

Część I Charakterystyka przemian w rozwoju sztuki wojennej w Europie pod koniec XVIII wieku.

1. Wpływ burżuazyjnej Rewolucji Francuskiej na zasadzie zmiany jakościowej w zachodnio-europejskiej sztuce wojennej.

a/ Zmiany w podstawach uzupełnienia oraz strukturalnej organizacyjnej sił zbrojnych.

b/ Zmiany w uzbrojeniu /technice wojennej/.

c/ Zmiany w sposobach prowadzenia wojny i walki / w strategii i taktyce/.

2. Nowe elementy w polskiej sztuce wojennej w okresie powstania kościuszkowskiego w 1794 r.

a/ Rewolucyjna taktyka i strategia.

Część II. Kierunki rozwojowe sztuki wojennej w Europie w pierwszej połowie XIX wieku.

1. Charakterystyka sztuki wojennej armii napoleońskiej.
2. Charakterystyka rosyjskiej sztuki wojennej w okresie Wojny Narodowej 1812r.
3. Znaczenie powstań narodowo-wyzwoleńczych w Polsce w XIX wieku dla rozwoju sztuki wojennej..

Część III. Cechy charakterystyczne i ogólne prawidłowości rozwoju sztuki wojennej w Europie w drugiej połowie XIX wieku.

1. Zaczątki i rozwój pozycyjnych form walki w okresie Wojny Krymskiej 1853-56r.
2. Pojawienie się pierwszej armii nowego typu, armii proletariackiej, w okresie Komuny Paryskiej 1871r. i wypracowanie założeń strategii i taktyki zbrojnego powstania proletariatu.
3. Nowe zjawiska w rozwoju sztuki wojennej w okresie wojny rosyjsko-tureckiej 1877-78r.

Zakończenie.

W s t e p.

Krótką charakterystyką kapitalistycznej formacji
społeczno-ekonomicznej.

Kapitalizm jako formacja społeczno-ekonomiczna nie powstał od razu, jego elementy pojawiły się już bowiem w okresie formacji feudalnej, powodując jej rozkład i w konsekwencji upadek. Upadek feudalizmu nie nastąpił jednak automatycznie, a był wynikiem walk klasowej, toczącej się w jego łonie.

Proces kształtowania się kapitalizmu jest procesem historycznym, wywołanym rozwojem sił wytwórczych i postępowym społecznym podziałem pracy, procesem dokonującym się poprzez rozwarstwienie ludności, tworzenie się nowych, właściwych kapitalizmowi klas: proletariatu i burżuazji. Powstawanie burżuazji i proletariatu tak w mieście, jak i na wsi, to akumulacja kapitału w rękach jednych, a przechodzenie do kategorii robotników najemnych drugich, bez porównania liczebniejszych, przyczem jedni i drudzy stają się elementami rynku wewnętrznego.

Tak więc w przeciwieństwie do ustroju feudalnego, gdzie na podstawowy środek produkcji jakim jest ziemia, istniała podwójna własność /zwierzchnia i użytkowa/, a kapitalizmie podstawowe środki produkcji stanowią własność prywatną jednej części społeczeństwa /mniejszości/, natomiast druga część społeczeństwa /większość/ pozbawiona jest tych środków i zmuszona do sprzedawania swej siły roboczej jako towaru na rynku.

W ustroju feudalnym, gdzie podstawowymi klasami byli feudałowie i chłop, wyzysk tych ostatnich przejawiał się w formie renty feudalnej, t.zn. chłop obowiązany był za darmo pracować u pana względnie oddawać mu część produktu dodatkowego.

Istniał również przymus pozaekonomiczny /poddanie/.

Natomiast w kapitalizmie robotnik jest wolny osobiście i jedynie warunki ekonomiczne zmuszają go do sprzedaży swej siły roboczej jako towaru na rynku, czyli istnieje t.zw. najem wolny.

W feudalizmie gospodarka była w zasadzie gospodarką samowystarczalną, natomiast w kapitalizmie istnieje wewnętrzny, ogólnokrajowy rynek. Rzecz jasna, że stosunki kapitalistyczne oparte na prawie wolnym były postępowe w porównaniu z feudalizmem, gdyż sprzyjały rozwojowi sił wytwórczych na określonym etapie ich rozwoju.

Nowe, kapitalistyczne stosunki produkcji nie pozostały oczywiście bez wpływu również i na ogólny proces rozwoju wojska i sztuki wojennej. Pod wpływem ich zaczęło się dokonywać szereg przemian w podstawach uzupełnienia armii, co pociągało za sobą zmiany organizacyjne, w technice wojennej, a więc i uzbrojeniu wojsk, wreszcie w sposobach prowadzenia walki. Dawne feudalne armie państw absolutystyczno-pańszczyźnianych zaczęły być stopniowo wypierane przez armię typu burżuazyjnego, przy czym pierwszy krok na tej drodze został dokonany przez rewolucję burżuazyjną we Francji, która odegrała niezwykle doniosłą rolę w rozwoju wojska i sztuki wojennej w Europie, stanowiąc jednocześnie początek manufakturowego okresu wojen.

Część I. Charakterystyka przemian w rozwoju sztuki wojennej

W Europie pod koniec XVIII wieku.

1. Wpływ burżuazyjnej Rewolucji Francuskiej na zasadnicze zmiany jakościowe w zachodnio-europejskiej sztuce wojennej.

Przewrót przemysłowy, zapoczątkowany w Anglii w połowie XVIII w. stworzył już maszynowe formy produkcji przemysłowej społeczeństw kapitalistycznego na zachodzie Europy, jednakże niepodzielne panowanie polityczne zdobyła sobie na kontynencie europejskim dopiero burżuazja francuska

~~podczas rewolucji 1789-1794 r.~~ Francuska rewolucja burżuazyjna na największa spośród rewolucji burżuazyjnych, stanowiącą granicę pomiędzy rozkładającym się feudalizmem a kapitalizmem, niewątpliwie postępowała na tle epoki, rozkładając feudalnoepokowy, wyzwoliła nowe siły wytwórcze, wywarła potężne piętno na wszystkich dziedzinach życia, a tym również wywarła doniosły wpływ na rozwój sztuki wojennej.

W dziedzinie sztuki wojennej dała ona przede wszystkim nowe formy organizacji armii i jej uzupełnienia oraz nowe formy taktyczne i założenia w strategii, uwarunkowane przesłankami społeczno-ekonomicznymi, wynikającymi z nowego etapu rozwoju sił wytwórczych i stosunków produkcyjnych oraz czynnikami moralno-politycznymi, spowodowanymi przez rewolucyjny charakter wojen toczonej przez Republikę Francuską.

Sposób uzupełnienia, organizacja, taktyka i strategia francuska armii przedrewolucyjnej były typowe dla armii monarchii absolutystycznej. W XVIII wieku. Płytkie i kruche ugrupowanie linearne stanowiły podstawę taktyki /taktyka linearna/. Podstawę strategii stanowiły próby znuzenia przeciwnika, odcięcia go od baz zaopatrzenia, wygrania wojny przez zastosowanie systemu bezpłatnych marszów i kontromarszów. Obawa przed stratami w werbowanym z tak wielkim trudem materiale ludzkim powodowała staranne unikanie bitew, dążenie do rozstrzygnięcia wojny przez manewry, mające na celu zajęcie dogodnych pozycji i działanie nie na żywą siłę przeciwnika, ale na jego bazy zaopatrzeniowe. Korpus oficerski przedrewolucyjnej armii francuskiej składał się wyłącznie ze szlachty. Stanowiska oficerskie były niedostępne dla ludzi nieszlacheckiego pochodzenia. Charakterystyczną cechą była też wielka, niewspółmierna dla potrzeb, ilość generałów. W sumie więc armia ta nie różniła się wiele od innych armii państw absolutystyczno-pańszczyźnianych.

Przeobrażenia w organizacji wojska oraz w dziedzinie strategii i taktyki, jakie dokonały się w okresie francuskiej rewolucji burżuazyjnej były ściśle związane z jej poszczególnymi etapami.

W pierwszym etapie rewolucji - w okresie monarchii konstytucyjnej, armia francuska oparta na werbunku nie przechodziła jeszcze poważniejszych przemian. Dawna armia królewska istniała jeszcze nadal, lecz do mas żołnierskich zaczęły już przenikać idee rewolucyjne. Jedynie w związku z masową emigracją oficerów wywodzących się ze szlachty, podnosi się znaczenie nowego korpusu oficerskiego, rekrutującego się ze starych żołnierzy.

Na początku 1792 roku powstaje nowa armia ochotnicza z wybieralnym korpusem oficerskim, rekrutującym się głównie ze strych wysłużonych podoficerów armii królewskiej i drobnej burżuazji.

Do zasadniczej zmiany w strukturze organizacyjnej armii dochodzi w drugim okresie rewolucji /okresie Zyrondy/. Wówczas zostaje połączona w jedną całość dawna armia królewska z nową armią ochotniczą / t.zw. amalgamat/. Zamiast dotychczasowych pułków zorganizowane są półbrygady składające się z jednego starego batalionu b. armii królewskiej i dwóch nowych batalionów ochotniczych. W ten sposób stare wojsko królewskie roztopiło się w masie ochotników i wówczas podniosła się sprawność bojowa nowych oddziałów ochotniczych. W okresie ^{tym} zjawiają się w armii francuskiej dywizje oraz związki wyższego rzędu - armie.

Najpoważniejsze przemiany w strukturze organizacyjnej armii i w podstawach uzupełnienia zachodzą jednak w trzecim okresie rewolucji - w okresie dyktatury jakobińskiej. 23 sierpnia 1793 roku uchwalony zostaje dekret o powszechnym obowiązku służby wojskowej, przewidujący mobilizację wszystkich mężczyzn zdolnych do noszenia broni w wieku od 18 do 40 lat życia, w myśl zasady, że "życie obywatela należy do Republiki".

Praktycznie podniosła liczebność sił zbrojnych do 1.200.000 żołnierzy, dając armii rewolucyjnej ogromną przewagę liczebną nad przeciwnikiem.

Wprowadzenie powszechnego obowiązku służby wojskowej po raz pierwszy we Francji pod koniec XVIII w. stanowiło zasadniczą zmianę jakościową na drodze rozwoju podstaw uzupełnienia armii w ogóle i otwierało nowe perspektywy wyrażające się przede wszystkim w uzyskaniu możliwości wystawiania liczebnie znacznie większych sił zbrojnych, niż dotychczas. Był to pierwszy krok na drodze do zasadniczego przejścia w tym kierunku z końcem nany-fakturowego i w początku maszynowego okresu wojen, na przełomie XIX i XX wieku.

Do bardzo ciekawych zjawisk jakie w tym okresie wniosła do rozwoju sztuki wojennej francuska rewolucja burżuazyjna, zaliczyć trzeba utworzenie instytucji Komisarzy wojskowych, poważnie rozbudowanej za dyktatury jakobińskiej. Do obowiązków Komisarzy, przydzielonych do związków taktycznych i operacyjnych, wchodziło wychowanie masy żołnierskiej. Komisarze mieli - zbliżyć się do żołnierzy, słowem i przykładem zagrzewać ich do walki, wyjaśniać znaczenie dyscypliny, znać nastroje żołnierza, jego życzenia i bojażki. Zwani oni byli "przedstawicielami ludu i niejednokrotnie cieszyli się znacznie większym autorytetem aniżeli dowódcy oddziałów. W swej działalności przejawiali zresztą szeroką inicjatywę, ponieważ faktycznie posiadali władzę nieograniczoną i mieli prawo zmiany rozkazów w zależności od sytuacji.

Przyczyna powołania do życia instytucji Komisarzy wojskowych, tkwiła w tym, że ludzie pełniący obowiązki dowódców niejednokrotnie nie byli zwolennikami rewolucji, a nawet okazywali się zdrajcami, wobec czego zachodziła konieczność wprowadzenia kontroli nad ich działalnością i posunięciami.

W sumie, pod względem przemian w organizacji i uzupełnienia sił zbrojnych, francuska rewolucja burżuazyjna stworzyła armię zorganizowaną na nowych podstawach, uzupełnianą nowym materiałem ludzkim. Nowy żołnierz nie był już bezmyślnym narzędziem w rękach swego dowódcy, lecz obywatelem swego kraju i z entuzjazmem bronił zdobytej wolności od zakusów wroga. W okresie sprawiedliwych wojen rewolucyjnych, w okresie łamania starego, feudalnego porządku i obrony rewolucji, w armii francuskiej nie zaznaczały się jeszcze podstawowe przeciwieństwa armii burżuazyjnych. Później jednak zwycięska burżuazja francuska szeroko wykorzystwała patriotyczne uczucie masy żołnierskiej dla osiągnięcia swych zaborczych celów. Potrafiła ona szukać masy ludowe, wpajając im przekonanie, że armia walczy nie w imię klasowych interesów burżuazji, lecz w miarę interesów całego narodu.

Francuska rewolucja burżuazyjna wywarła także zasadniczy wpływ na dalszy rozwój ugrupowań bojowych, taktyki i strategii. Lenin pisał, iż "Francuski lud rewolucyjny .... końca XVIII wieku wykazał gigantyczną twórczość rewolucyjną, zmieniając cały system strategii, niwecząc stare prawa i obyczaje wojny" / Dzieła XIX s. 334/.

W armii rewolucyjnej wykształtowały się nowe formy taktyczne. O ile dawniej panowała wszechwładnie taktyka linearna, to obecnie pojawiły się elementy nowego ugrupowania bojowego - tyralery strzeleckie. Podczas gdy żołnierz armii państwa absolutystyczno-pańszczyźnianego, skłonny

do dezercji, mógł działać tylko w terenie równym pozostając przez cały czas walki pod czujną obserwacją oficera i podoficera, to nowego żołnierza broniącego zdobyczy rewolucyjnych, można było obdarzyć pełnym zaufaniem i wykorzystać go do działań samodzielnych. Pododdziały strzelców rewolucyjnej armii francuskiej zaczęły więc rozwijać się w tyralery dla ułatwienia sobie prowadzenia celnego ognia.

Jednakże słabość linii tyralierskich w walce wręcz oraz usiłowanie stworzenia sobie przewagi liczebnej nad przeciwnikiem, powodowały, że tworzono także kolumny uderzeniowe, posuwające się liniami tyralierów. To czego nie mogła osiągnąć płytka linia, osiągnano przez uderzenie głębokich kolumn uszykowanych obok siebie.

W ten sposób powstała nowa taktyka - taktyka kolumnowo-tyralierska. Ugrupowanie kolumnowe pozwalało przegrupować nieruchome formy starego szyku linearnego, prowadzić walkę w każdym terenie, grupować wojsko w sposób dowolny, najbardziej korzystny, a w połączeniu z działaniami rozsypanych strzelców wstrzymać uderzenia nieprzyjaciela i kruszyć jego linie obronne.

Poważne przemiany jakie zaszły w tym czasie w dziedzinie strategii sprawdzały się przede wszystkim do tego, że o ile dawniej starano się unikać bitew, co było wynikiem ogromnych trudności uzupełnienia strat poniesionych przez armię, to obecnie dążono właśnie do zniszczenia żywej siły wroga w ostrych, zaciętych walkach.

Nowe sposoby prowadzenia wojny i walki, jakie do rozwoju sztuki wojennej wniosła francuska rewolucja burżuazyjna były nie tylko rezultatem zorganizowania armii na nowych podstawach, armii uzupełnionej nowym materiałem ludzkim, ale także wynikiem dalszego udoskonalenia uzbrojenia i sprzętu technicznego, a przede wszystkim artylerii.

Wprowadzony przez Gribeauva lekki sprzęt artyleryjski daje temu rodzajowi broni większą ruchliwość. O ile przedtem artyleria pozostawała w czasie bitwy na stanowiskach ogniowych zajętych przed walką, to obecnie zmienia je w trakcie walki. W bitwach stosuje się znaczne zmasowanie artylerii na niewielkim odcinku, co zwiększa efekt prowadzonego ognia.

Pociąga to za sobą zmiany w zakresie organizacji tego rodzaju wojska. Powstają pułki artylerii składające się z pięciu baterii po 6 dział.

Artyleria polna dzieli się na pieszą i konną przy czym zarówno lekkie jak i najcięższe kalibry wyodrębnia się w specjalnych bateriach.

W okresie rewolucji armia francuska wzbogaca się szeregiem nowych wynalazków. Zjawia się działo gwintowane ładowane z części , telegraf, optyczny /helioskop/ i beton.

W sumie więc nowe osiągnięcia w dziedzinie rozwoju sztuki wojennej dokonane w okresie wielkiej Francuskiej Rewolucji burżuazyjnej, posunęły wyraźnie naprzód sztukę wojenną wytyczając jej dalsze kierunki rozwojowe na przestrzeni XVIII i XIX wieku.

2. Nowe elementy w polskiej sztuce wojennej w okresie powstania kościuszkowskiego w roku 1794.

Podczas powstania 1794 roku wytworzyły się w Polsce nowe formy strategii i taktyki. Rozwój ich był nierozdzielnie związany z osobą Tadeusza Kościuszki wodza i organizatora powstania. Biorąc pod uwagę warunki powstania stworzył on bowiem sposoby prowadzenia wojny, operacji i walki odpowiadające nowemu charakterowi armii /armii rewolucyjnej / i jej uzbrojenia / mniej broni palnej, kosa i tp. /. Przede wszystkim w okresie powstania rozwiązany został słusznie w armii ^{polożonej} bardzo doniosły problem taktyczny, a mianowicie połączenie ognia piechoty na polu walki z atakiem na białą broń.

Kościuszek wielokrotnie bowiem wskazywał na konieczność zerwania z tendencjami prowadzenia walki wyłącznie ogniowej, co miało miejsce w szeregu ówczesnych armii w Europie jak pruska, austriacka czy rosyjska i realizował ten postulat praktycznie.

Najlepszym przykładem tego rodzaju taktyki była bitwa pod Racławicami, stoczona 4 kwietnia 1794 roku, gdzie połączenie piechoty regularnej z kosynierami zapewniło armii powstańczej należyłą siłę uderzeniową.

Bardzo poważnym osiągnięciem mogła się również poszczycić w tym czasie polska sztuka wojenna w dziedzinie sztuki inżynieryjnej, na której rozwój, niemały wpływ wywarł sam Kościuszko. Poprzednio w armii polskiej były dość silne tendencje traktowania sztuki inżynieryjnej niezależnie od dziełań armii polowej. Kościuszko sprowadził ją na należne jej miejsce, uzależnił od strategii i taktyki, uważał bowiem, że tylko wojska decydują o wyniku walki i żądał ażeby sztuka inżynieryjna dopomagała wojskom w boju, sprzyjała uporowi w obronie, aktywności w działaniach i równocześnie zabezpieczała od ognia wroga. Polska sztuka inżynieryjna w czasach powstania kościuszkowskiego, opierając się na tradycjach wybitnych danych polskich inżynierów wojskowych: Frejtaga, Naronowicza-Narońskiego, Sobieskiego, rozwinęła się wspaniale, zdecydowanie wyprzedzając inżynieryjną sztukę zachodnio-europejską, która w tym czasie ugrzęzła w szablonych.

W dziedzinie taktyki doniosłym momentem było zerwanie z panującymi wówczas szablonymi taktyki linearnej. Stosowanie ich bowiem narządzało armię powstańczą na ogromne straty i uniemożliwiało wykorzystanie jej silnych stron. Dlatego też na polu walki wojska powstańcze grupowały się w ten sposób, że w pierwszym rzucie stawała zwykle piechota liniowa jako bardziej wytrzymała na ogień, w drugim zaś oddziały kosynierów, osłonięte przed ogniem. Ataki, które prowadzili kosynierzy kolumnami, zawsze były wspierane ogniem przez piechotę liniową, posuwającą się bądź pomiędzy kosynierami bądź za nimi. Ataki te wspierano silnym ogniem artylerii.

Tego rodzaju ugrupowania skuteczna było również w wypadku odwrotu własnych wojsk. Cofanie się rzutami zapewniało ciągłość oporu w obronie, a kontrataki odrzucały wroga gdy podchodził zbyt blisko. Wobec takiej taktyki wojska przeciwnika walczące w myśl zasad taktyki linearnej nie były zdolne do prowadzenia skutecznego pościgu.

Zupełnie nową formą taktyczną było stosowanie w powstaniu w 1794 r. a w szczególności podczas obrony Warszawy, system walk nocnych związanych z licznymi wypadami na baterie artylerii wroga.

Jeśli chodzi o założenia strategiczne, to w warunkach otoczenia przez wroga, który dążył do zniszczenia sił powstańczych uderzeniem koncentrycznym, oddziały polskie prowadziły działania z położenia środkowego. Kościuszko umiejętnie łączył działania wojsk regularnych z lokalnymi wystąpieniami zbrojnymi na tyłach wroga i z wojną partyzancką zarówno na szczeblu strategicznym jak i taktycznym.

W sumie powstanie 1794 wzbogaciło polską sztukę wojenną w końcu XVIII wieku o szereg nowych osiągnięć, nowych metod i form walki, które z powodzeniem miały być stosowane później w okresie powstań narodowo-wyzwoleńczych w XIX wieku.

Część II. Kierunki rozwojowe sztuki wojennej w Europie

w pierwszej połowie XIX wieku.

1. Charakterystyka sztuki wojennej armii napoleońskiej.

Działalność wojskowa Napoleona Bonapartego wywarła znaczny wpływ na rozwój sztuki wojennej. Zasady jego sztuki dowódczej realizowane praktycznie w szeregu zwycięskich bitew i kampanii z biegiem czasu podniesione zostały do roli nienaruszonych dogmatów i stały się na długi okres pewnikiem burżuazyjnej myśli wojskowej.

Burżuazyjni teoretycy wojskowi i dowódcy usiłowali stosować je często bezkrytycznie pomimo zmiany podstawowych warunków ekonomiczno-społecznych i politycznych. I tak znalazły one swoje zniekształcone odbicie w działalności dowództwa pruskiego i francuskiego w wojnie 1870-71, w działalności dowództwa rosyjskiego w wojnie rosyjsko-japońskiej 1904-1905, a wreszcie w koncepcjach strategicznych dowództw zarówno armii państw centralnych jak i armii koalicji w przededniu I imperialistycznej wojny światowej.

Napoleon, którego na arenę historyczną wysunęła rewolucja burżuazyjna i który otrzymał od niej armię zbudowaną na nowych zasadach i posiadającą nowy materiał ludzki - był wyrazicielem interesów młodej i prężnej burżuazji, która w wyniku rewolucji obaliła panowanie feudałów i sama ujęła władzę w swe ręce. Dlatego też ^{tego} zwycięstwo należy rozpatrywać przede wszystkim jako zwycięstwo postępowej w tym czasie burżuazji francuskiej nad systemem absolutystyczno - feudalnym, hamującym rozwój sił wytwórczych. W okresie późniejszym kiedy wojny prowadzone przez Napoleona utraciły charakter sprawiawych wojen obronnych i przekształciły się w wojny zaborcze, prowadzone wyłącznie w interesach wielkiej burżuazji, również i armia francuska przekształcona w posłuszne narzędzie burżuazji, utraciła swój pierwszy charakter rewolucyjny.

Napoleon przeprowadził w armii szereg reform, które podniosły jej wartość bojową, a były zapoczątkowane jeszcze przeważnie w okresie rewolucji: między innymi wprowadzenie powszechnego obowiązku służby wojskowej, co znacznie zwiększyło liczebność armii, nowy podział organizacyjny poszczególnych rodzajów wojsk, ujednoczenie sprzętu artyleryjskiego, polepszenie wykształcenia żołnierzy i t.p. W rezultacie tych posunięć armia napoleońska jako armia państwa burżuazyjnego, osiągnęła znaczną przewagę nad siłami zbrojnymi państw absolutystyczno-pańszczyźnianych w Europie.

W dziedzinie strategii i taktyki, nowe formy jakiej pojawiły się w wojnach francuskiej rewolucji burżuazyjnej, zostały przez Napoleona udoskonalone i ujęte w powien system. W strategii jako zasadniczy cel działań stawiał on nie opanowanie obiektów geograficznych lecz zniszczenie siły żywej przeciwnika drogą manewru oskrzydla-
jącego / w skali taktycznej jak i strategicznej / mającego
na celu zmuszenie przeciwnika do walki z odwróconym
frontem. Stosowanie takiego manewru, jak pokazuje historia wojen napoleońskich, była jedną z najbardziej charaktery-
stycznych strategii i taktyki armii Napoleona.

Prócz tego strategia napoleońska była strategią linearną, polegającą na ugrupowaniu wszystkich sił w jednym rzucie strategicznym, bez wydzielenia odcinków strategicznych, z tendencją do rozstrzygnięcia kampanii w 2-3 decydujących.

Głęboki pościg za rozbitym wrogiem był również jej charakterystyczną cechą.

W dziedzinie taktyki armia napoleońska przyjęła i udoskonaliła formy powstania w czasie wojen rewolucyjnych Republiki Francuskiej między innymi i ugrupowanie
bojowe polegające na połączeniu tyralier strzeleckich z
kolumnami uderzeniowymi. Brak dostatecznej ilości czasu dla przeszkolenia zmobilizowanej młodzieży, zmusił jednak Bonapartego do przeniesienia środka ciężkości na kolumny uderzeniowe. Niedostatecznie szkolone wojska lepiej nadawały się do walki na białą broń aniżeli do prowadzenia walki ogniowej. Dlatego też Napoleon nie zwrócił szczególnej uwagi na pojawiającą się broń gwintowaną i pozostawił na uzbrojeniu armii gładkolufowy karabin skołkowy, który mimo gorszej celności posiadał znaczną szybkostrzelną. Broń gwintowaną otrzymali częściowo jedynie wołtyżerowie. Wzmocnienie siły ognia stosunkowo słabych tyralier strzeleckich, osiągnęto drogą wydzielenia części batalionów do prowadzenia ognia salwami.

Przygotowanie ogniwego ataku przypadło głównie artylerii rozlokowanej między kolumnami piechoty lub na skrzydłach szyku bojowego brygad. Po przygotowaniu artyleryjskim cała masa piechoty i kawalerii w gęstych ugrupowaniach kolumnowych uderzała na płytkie linie nieprzyjaciela przy czym wysiłek wojsk kierowało na obejście jednego ze skrzydeł i wyjście, przeważnie jazdy, na tyły przeciwnika.

W sumie stwierdzić należy, że szereg osiągnięć armii francuskiej z okresu rewolucji, zostało dalej rozwiniętych i udoskonalonych przez Napoleona Bonapartego i dawało mu w długoletnich wojnach wyraźną przewagę nad nieprzyjacielem. Niezależnie od tego jednakże niektóre koncepcje taktyczne i strategiczne z biegiem czasu zostały zszablonizowane / np. manewr ^oskrzydłający / i w związku z tym nie przynosiły oczekiwanych rezultatów jak to ~~okazywała~~ chociażby kampa-
nia 1812 roku w Rosji.

Tego rodzaju momenty wraz ze zmianami jakie stopniowo w armii wywołała zmiana charakteru prowadzonych przez napoleońską Francję wojen, spowodowały w ostateczności obniżenie wyskiego początkowo poziomu sztuki wojennej armii napoleońskiej. Tym niemniej osiągnięcia armii napoleońskiej sta-
nowiły trwałe i poważny wkład do ogólnego rozwoju sztuki wojennej w Europie i oddziaływały na kształtowanie się jego dalszego kierunku.

2. Charakterystyka rosyjskiej sztuki wojennej w okresie Wojny Narodowej 1812 roku.

Armia rosyjska i rosyjska sztuka wojenna ~~przechodziły~~ przechodziły na początku XIX wieku dwa różne etapy rozwojowe, zgoła inne niżeli armia i sztuka wojenna burżuazyjnego państwa francuskiego. Są one ważne o tyle, ponieważ stanowią odbicie kierun-
ków rozwoju sztuki wojennej, w tym czasie w Europie środkowej i wschodniej.

Etap pierwszy - to okres panowania cara Pawła I / 1796-1804/ okres nie pomyślny dla rozwoju teoretycznej i praktycznej wiedzy wojskowej w Rosji, na skutek tego, iż Paweł I jako gorący zwolennik przestarzałych i szkodliwych dla wojska metod pruskich, poczynił szereg "reform" oznaczających pełną rezygnację z nowego kierunku rozwojowego wytyczonego przez wybitnych reformatorów armii rosyjskiej XVIII wieku - Rumiancewa i Suworowa i cofających armię do poziomu wojska pruskiego. Chodziło tu przede wszystkim o nawrót ~~do~~ pruskich ~~o~~ metod wychowania i wyszkolenia żołnierza, osławionego pruskiego "drylu", czyniącego z żołnierza jedynie ślepe, posłuszne narzędzie w rękach dowódcy, bez jakiegokolwiek inicjatywy własnej. Okres ten zaważył w sposób niezwykle ujemny na ogólnej wartości bojowej armii rosyjskiej oraz na rosyjskiej strategii i taktyce zwłaszcza w przeddzień najazdu Napoleona na Rosję w r. 1812.

Po śmierci cara Pawła I, kiedy na tron wstąpił Aleksander I rozpoczął się II etap, w którym zaczęto naprawiać błędy poprzedniego okresu. Przełomowym momentem była tu klęska armii rosyjskiej pod AUSTERITZ w grudniu 1805 roku oraz inne porażki poniesione w wojnie 1806-7, które spowodowały rewizję zarówno sposobu organizacji wojska jak i form taktycznych. Mimo wyraźnej poprawy na wielu odcinkach, w dalszym ciągu jednak niezmieniana pozostała sprawa kierowania operacjami. Aleksander I nie miał pojęcia o dowodzeniu, a ponieważ głęboko nienawidził szkołę Suworowa, otoczył się doradcami wątpliwej wartości, przeważnie oficerami armii pruskiej, których wielu przyjechało do Rosji po klęsce Prus w wojnie z Napoleonem w r. 1806. Jednym z nich był gen. Pfuhl nieudolny doradca króla pruskiego, któremu Aleksander I powierzył opracowanie planu wojny z Napoleonem.

Jego koncepcje strategiczne zawarte w planie wojennym są też charakterystyczne dla całej strategii rosyjskiej w początkowym okresie wojny narodowej 1812 roku.

Po szczególnych cech tej strategii zaliczyć należy: pasywność, pozwalającą na przyjęcie inicjatywy przez przeciwnika, odwrócenie założeń od konkretnej sytuacji / od realnych warunków na polu walki/ co z góry stawiało pod znakiem **zapytania** możliwość pomyślniej realizacji planów, wreszcie powierzchowna ocena sił i możliwości nieprzyjaciela.

Nie też dziwnego, że tego rodzaju strategia armii rosyjskiej, oprócz innych czynników, ułatwiła Napoleonowi osiągnięcie znacznych sukcesów na początku wojny 1812 roku. Dopiero w drugim okresie wojny wraz ze zmianą naczelnego dowódcy armii rosyjskiej, kiedy na miejsce generała Barclay'a de Tolly przeszedł feldmarszałek Kutuzow, koncepcje prowadzenia wojny zyskały znacznie na wartości, a w niedługim czasie nowy plan strategiczny opracowany przez Kutuzowa przyniósł pierwsze efektywne korzyści.

Oprócz koncepcji wciągnięcia nieprzyjaciela w głąb własnego kraju i zapewnienia sobie nad nim przewagi przez uprzednie wykrwawienie jego sił, po raz pierwszy w strategii rosyjskiej tego czasu, doceniono zostało należycie zagadnienie prowadzenia na szeroka skalę partyzancki i powiązania tych działań z działaniami armii regularnej. Było to poważne osiągnięcie myśli strategicznej, ponieważ zlekceważenie między innymi przez Napoleona w Rosji skuteczności działań oddziałów partyzanckich, stało się również jedną z przyczyn jego klęski.

Niewątpliwym osiągnięciem strategii Kutuzowa w r. 1812 było zaplanowanie i przeprowadzenie operacji na okrążenie resztki armii napoleońskiej w rejonie Studzianki i Bompowa nad rzeką Berezyną, gdzie pierścień okrążenia miały zamknąć trzy armie, działające na trzech różnych kierunkach operacyjnych i gdzie uderzenie rozpoczęło się w jednym czasie, mimo znacznych przestrzeni i dosyć prymitywnych środków łączności jak np. konni gońcy przewożący rozkazy.

W dziedzinie taktyki i łączne osiągnięcie przyniósł drugi okres wojny, poczynając zwłaszcza od bitwy pod Borodino. Od tego czasu znaczną rolę odgrywało w armii rosyjskiej wykorzystanie właściwości terenowych w połączeniu z inżynierskim zabezpieczeniem dla wzmocnienia trwałości i uporczywości obrony.

Cechą charakterystyczną taktyki rosyjskiej było wydzielenie silnych odwodów, a w szczególności artylerii i kawalerii / tej ostatniej dla wykorzystania nagłych, niespodziewanych uderzeń maskujących, jak to miało na przykład miejsce w bitwie pod Borodino/.

Ogólnie taktyka miała charakter taktyki kolumnowo-tyralierskiej, z prowadzeniem ognia salwowego na polu walki i uderzeniami na białą broń kolumn batalionowych.

Drugi etap wojny 1812 roku pokazał, że rozwój rosyjskiej sztuki wojennej na początku XIX wieku poszedł w nieco innym kierunku, aniżeli rozwój sztuki wojennej na zachodzie Europy reprezentowanej w tym czasie głównie przez armię francuską dowodzoną przez Napoleona Bonapartego.

3. Znaczenie powstań narodowo-wyzwoleńczych w Polsce w XIX wieku dla rozwoju sztuki wojennej

Śród wszystkich powstań narodowo-wyzwoleńczych w Polsce na przestrzeni XIX wieku, największe znaczenie dla rozwoju sztuki wojennej miały dwa: powstanie listopadowe 1831 roku i powstanie styczniowe 1863 roku. Obydwa te powstania miały całkowicie odmienny charakter jeśli chodzi o ich stronę wojskową.

O ile powstanie listopadowe było właściwie regularną wojną, prowadzoną przez regularną armię polską, to powstanie styczniowe miało charakter wojny partyzanckiej, w której wzięły udział różne oddziały partyzanckie t.zw. partie powstańcze.

Z tego też względu różny był wkład obydwu powstań do rozwoju sztuki wojennej. Powstanie listopadowe przyniosło nowe, poważne osiągnięcia w dziedzinie planowania i prowadzenia operacji zaczepnej. Przykładem tego są: doskonale zaplanowane i przygotowane przez gen. Prądzyńskiego ofensywa na kierunku Siedlec oraz wyprawa przeciwko gwardii na kierunku Ostrołęka - Tykocin. Gdyby nie zdrada naczelnego dowództwa, a w szczególności gen. Skrzyneckiego, obydwie te operacje mogłyby się zakończyć całkowitym sukcesem wojsk polskich. Plany tych działań świadczą wyraźnie o wysokim poziomie teoretycznej wiedzy wojskowej, wiedzy w Polsce i o nieprzeciętnym talencie szeregu wyższych dowódców polskich, którzy w porównaniu z dowódcami carskimi, znacznie lepiej wywiązali się ze swych zadań.

Ofensywa na Siedlce była zaplanowana i przeprowadzona w bardzo dogodnym momencie kiedy wojska carskie dowodzone przez feldmarszałka Dybicza, były rozłożone na leżcach zimowych w okolicach Garwolina i Żelechowa na południowy-wschód od Warszawy, a na kierunku Siedlec pozostawiony był jako osłona tylko jeden korpus piechoty / 6 K. gen. Rosena/. Kierunek ofensywy był obrany słusznie, ponieważ Siedlce stały się główną bazą zaopatrzeniową dla armii Dybicza i zarazem podstawą operacyjną działań jego wojsk w pierwszym etapie powstania 1831r. O słuszności zamiaru gen. Prądzyńskiego świadczy fakt odniesienia szeregu kolejnych zwycięstw pod Wawrem i Dębem Wielkim w rezultacie których korpus Rosena został zniszczony. Osiągnięcia te zostały jednak zniweczone przez zdradziecką decyzję Skrzyneckiego zahamowania tempa natarcia wojsk polskich, co umożliwiło Dybiczowi uprzedzenie Polaków i wcześniejsze zajęcie Siedlec. Niezależnie od ostatecznego rezultatu tej ofensywy przyniosła ona jednak szereg pozytywnych doświadczeń, o które wzbogaciła się polska sztuka wojenna i myśl wojskowa w I połowie XIX wieku.

Podobna sytuacja zaistniała i w czasie wyprawy na carską gwardię maszerującą z Petersburga na pomoc Dybiczewi w maju 1831r. Mianowicie skuteczny pościg za wycofującą się gwardią został przez Skrzyneckiego znowu zahamowany co spowodowało, że Dybicz zdołał się połączyć z gwardią i rozpocząć wspólne natarcie na wojska polskie w rejonie Ostrołęki. Dobrze zaplanowane i przygotowane działania, mające na celu rozbicie gwardii zanim połączy się ona z wojskami Dybicza zostały i tym razem zniweczone przez zdradę dowództwa.

W dziedzinie taktyki kampania 1831 roku przyniosła również wiele osiągnięć. Wojska polskie stosowały różnorodne sposoby prowadzenia walki w toku bitew przeciwko wojskom rosyjskim. Polacy często stosowali w bitwie wiązanie walką sił nieprzyjaciela od czoła z równoczesnym prowadzeniem manewru oskrzydającego bądź jednostronnego, bądź też dwustronnego, w wyniku czego uzyskiwali okrążenie i pełną likwidację sił wroga / na przykład pod Stoczkiem, Dębem Wielkim, Igaziami/. Nową rzeczą w taktyce było stosowanie w natarciu ataku artyleryjskiego ułatwiającego później uderzenie piechoty na białą broń, podobnie jak w obronie osłona ogniem artylerii wycofujących się wojsk własnych. Atak ten polegał

na tym, iż przed ugrupowaniem piechoty posuwała się artyleria, która prowadziła nieustanny ogień kartaczowy, oczyszczając przedpole dla nacierającej piechoty. W odległości, z której miał nastąpić bezpośredni atak na pozycje nieprzyjaciela, artyleria przegrupowywała się na skrzydła robiąc miejsce dla szturm piechoty.

Największe zasługi w zastosowaniu tego nowego sposobu walki miał gen. Józef Bem, najwybitniejszy polski artylerzysta w II połowie XIX wieku.

Jeśli chodzi o powstanie styczniowe 1863 roku, to miało ono charakter wojny partyzanckiej. Przez długi czas niewielkie liczebnie oddziały powstańcze, rozproszone na terenie całego kraju, potrafiły skutecznie związać przeważające siły carskie i wykrwawić je w zwycięskich bitwach.

22

To zaś powodowało, że wiele dotychczasowych sposobów prowadzenia walki jak na przykład uderzenia piechoty na białą broń, utraciły znaczenie na skuteczność i trzeba było szukać nowych rozwiązań taktycznych.

W pierwszym rzędzie zagadnienie to komplikowało się w działaniach oblężniczych, gdzie zazwyczaj obie strony rozporządzały dużą ilością artylerii i możliwości wykonania szturm sprzeczowały się do minimum. W takich warunków ukształtowały się przesłanki powstania pozycyjnych form walki.

T.zw. wojna pozycyjna, w warunkach połowy XIX wieku polegała na prowadzeniu walk oblężniczych przy zastosowaniu szeregu skomplikowanych prac ziemnych / system przekopów, aproszów/ ułatwiających z jednej strony zbliżenie się przez stronę nacierającą do atakowanego obiektu, z drugiej /bronniacej się/ unieemożliwienie podejścia w pobliże umocnienia. Było to uwarunkowane wzrostem nasycenia armii walczących w ręczną broń palną i artylerię, co unieemożliwiało, bez poniesienia poważnych strat pokonywania w natarciu przez żołnierzy otwartej przestrzeni, znajdującej się pod ostrzałem.

Pierwsze doświadczenia w tej mierze przyniosła wojna Krymska tocząca się w latach 1853 - 56 pomiędzy Rosją a koalicją angielsko-francuską, a w szczególności walki jakie w czasie tej wojny toczyły się pod Sewastopolem na Krymie.

Mianowicie na jesieni 1854 roku główne działania prowadzone były na przedpolach Sewastopola, na południowym froncie obrony ~~z~~ silnie rozbudowanym przez gen. Totlebena. Duże nasycenie stron walczących w sprzęt artylerii oraz zacięty opór obrońców miasta spowodowały, że zarówno garnizon rosyjski jak i sprzymierzeni przeszli do pozycyjnych form walki.

Anglicy i Francuzi wybudowali naprzeciw bastionów Sewastopola, połączonych systemem redut i baterii w ciągłą linię umocnień, dziesiątki baterii i rozpoczęli przy pomocy rap i linii równoległych zbliżenie się do umocnień Sewastopola. Przy tego rodzaju taktyce walka się przedłużała, ale nie mniej można było uzyskać znaczne rezultaty, nie osiągalne przy zastosowaniu w ówczesnych warunkach innych form taktycznych.

Obrońcy Sewastopola cały swój wysiłek wkładali w rozbudowę i umocnienie istniejących fortyfikacji. Obserwowali oni przebieg prac ziemnych, a zwłaszcza prac minerskich nieprzyjaciela. Pod miny przeciwni, zakładane były kontrminy, budowane były podziemne galerie minerskie, w rezultacie czego uniemożliwiano wysadzanie w powietrze poszczególnych elementów fortyfikacji. Wraz ze zbliżeniem się nieprzyjaciela do zasadniczej linii umocnień, poważnie wzmożła się działalność artylerii zwłaszcza u nacierających.

W czasie trwającego rok oblężenia, prace inżynierskie /minerskie/ sprzymierzonych prowadzone były w pierwszym rzędzie na kierunku kluczowych pozycji obrony Sewastopola. Do takich należały między innymi: Kurhan Małachowski wraz z lunetą Kamczatską i redutą Selegińską. Tam też trwały najbardziej zacięte walki.

Uchwycenie przez wojska angielsko-francuskie kluczowych pozycji obrony Sewastopola za pomocą pozycyjnych form walki ułatwiło później wykonanie bezpośredniego uderzenia /szturmu/ na samo miasto. Taki generalny szturm wykonany został 8 września 1855 roku, a bezpośrednim jego następstwem była ewakuacja resztek garnizonu rosyjskiego na rozkaz gen. Gorczakowa przez zatokę morską w kierunku północnym.

W sumie Wojna Krymska wykazała duży wzrost nasycenia armii nowoczesnym sprzętem technicznym o dużej wydajności ogniowej. Wydatnie wzrósł park artyleryjski. Pojawiły się działa gwintowane.

Duże zmasowanie sprzętu artyleryjskiego stanowiło przesłankę stosowania pozycyjnych form walki.

Ponieważ poważnie wzrosło zużycie amunicji zarówno artyleryjskiej jak i karabinowej, o czym świadczy chociażby fakt zużycia przez wojska rosyjskie w czasie od października 1854 do lipca 1855 około 600.000 szt. pocisków artyleryjskich, nie wystarczyły już, jak w poprzednich wojnach,

zapasy nagromadzone przed rozpoczęciem działań, a zaistniała konieczność przedstawienia na terytorium produkcji wojennej szeregu gałęzi przemysłu w czasie wojny.

W wojnie 1853-56 zarysował się także dalszy rozwój szyków bojowych i taktyki piechoty. Poważny wzrost siły ognia piechoty zmusił do odrzucenia w natarciu kolumn szturmowych i ugrupowania się jedynie w linię tyraliery. Działania w Wojnie Krymskiej wykazały konieczność zwrócenia większej niż dotychczas uwagi na wyszkolenie strzeleckie żołnierzy.

Wreszcie wojna ta przyniosła poważny rozwój sztuki inżynierskiej, które ^{do} wysoki poziom był niezbędny przy prowadzeniu wojny pozycyjnej. Znaczącym krokiem naprzód w tej dziedzinie było dążenie do tego, aby forma umocnień znajdowała się w ścisłym związku z warunkami terenu oraz aby umocnienia nie tylko pozwalały na organizację obrony, lecz stwarzały dogodne warunki dla aktywnych działań zaczepnych / kontrataków i t.p./.

2. Pojawienie się pierwszej armii nowego typu, armii proletariackiej w okresie Komuny Paryskiej 1871r. i wypracowanie założeń strategii i taktyki zbrojnego powstania proletariatu.

W manufakturowym okresie wojny w Europie spotykamy się w rozwoju i sztuki wojennej z ciekawym i niezwykle doniosłym w skutkach zjawiskiem pojawienia się zorganizowanej siły zbrojnej o zupełnie innym charakterze klasowym aniżeli wszystkie istniejące wówczas armie. Zjawiskiem tym armia Komuny Paryskiej w roku 1871, pierwsza w historii armia o charakterze proletariackim służyła klasie robotniczej a nie burżuazji.

Powstała ona równoległo z tworzeniem nowego aparatu państwowego przez Komunę. Pierwszym też dekretem Rady Komuny był dekret o utworzeniu armii opartej o uzbrojony proletariat.

U podstaw organizacji sił zbrojnych Komuny Paryskiej legła zasada terytorialna, polegająca na tym, że każdy kwartał Paryża wystawiał swój batalion, stanowiący podstawową jednostkę taktyczną. Bataliony łączone w pułki zwane "legionami". Poszczególne dzielnice miasta w zależności od ilości mieszkańców wystawiały odpowiednią ilość pułków.

W kwietniu i początkach maja 1871 roku siły zbrojne Komuny osiągnęły liczbę 100.000 uzbrojonych ludzi. Na fortach Paryża opanowanych przez komunistów i w arsenałach miejskich znajdowało się około 1740 dział.

Najpoważniejszą trudnością przy tworzeniu nowej armii był problem kadry dowódczej. Wszyscy bowiem oficerowie kadrowi armii francuskiej znaleźli się w szeregach armii wersalskiej /rządowej/. Komuna musiała więc stworzyć korpus oficerski od podstaw, wysuwając na kierownicze stanowiska nowych ludzi, oczywiście głównie pochodzenia proletariackiego. Ci nowi oficerowie armii Komuny wykazali w okresie walk ogromne poświęcenie i oddanie sprawie klasy robotniczej. Wielu z nich, na wszystkich stanowiskach kierowniczych dało dowody dużego talentu organizacyjnego i dowódczego.

W armii Komuny jako armii o charakterze rewolucyjnym zorganizowana została i postawiona na wysokim poziomie prace polityczna, którą prowadzili komisarze. Na czele całej armii postawiono sztab główny, który podlegał Komisji Wojskowej Rady Komuny. Całość sił zbrojnych Komuny podzielona została dla obrony Paryża na dwa zgrupowania: 1/ zachodnie, zwane Frontem Nowill^y od nazwy jednego z przedmieść paryskich na zachodnim krańcu stolicy i 2/ południowe, zwane Frontem Issy od nazwy fortu Issy, stanowiącego kluczową pozycję na południowych przedpolach Paryża.

Wgólnie biorąc siły zbrojne Komuny stanowiły armię nowego typu, armię ludową opartą na uzbrojonej klasie robotniczej, na powszechnym uzbrojeniu ludu.

Komuna organizując swą siłę zbrojną musiała walczyć z wielkimi trudnościami, z których wielu nie była w stanie pokonać. Specyfika sytuacji w jakiej znalazła się Komuna, a przede wszystkim stałe bombardowanie miasta, otoczonego pierścieniem wojsk nieprzyjacielskich, brak amunicji, a w końcu brak ludzi, nie pozwalały Komunie na rozwinięcie masowej armii i w momencie najbardziej zaciętych walk, w maju 1871 roku, postawiły dowództwo sił zbrojnych Komuny wobec zagadnienia zupełnego braku rezerw.

Konkretne warunki w jakich tworzone były siły zbrojne Komuny postawiły ich dowództwo wobec zagadnienia szukania nowych form organizacyjnych, strategicznych i taktycznych, co wymagało czasu, którym niestety komunardzi nie dysponowali. W poszukiwaniu nowych koncepcji komunardzi popełnili szereg błędów, których później nie byli w stanie naprawić. Zorganizowali oni wojsko oparte na systemie luźnych oddziałów milicyjnych, słabo współdziałających ze sobą i słabo wspieranych w walce przez artylerię. Komunardzi, którzy po mistrzowski prowadzili działania obronne w warunkach dużego miasta, nie potrafili skutecznie nacierać w otwartym polu, zwłaszcza w dużych zgrupowaniach. Tak na przykładach natarcia w dniu 3 kwietnia 1871 roku na obu frontach, w którym brały udział oddziały o łącznej liczebności 27.000 ludzi, zakończyło się niepowodzeniem na skutek słabego współdziałania poszczególnych oddziałów w natarciu. Olbrzymie bohaterstwo i poświęcenie komunardów nie było w stanie wyrównać przewagi liczebnej przeciwnika oraz przewagi w uzbrojeniu i wyszkoleniu jaką posiadała armia Wrsalka, składająca się ze starych, kadrowych oddziałów armii Napoleona III.

Armia Komuny mimo szeregu ustarek organizacyjnych^u była prototypem nowej armii, siłą zbrojną proletariatu walczącego o wyzwolenie społeczne. Komuna pokazała kierunek rozwojowy sił zbrojnych państwa proletariackiego. W dziedzinie sztuki wojennej osiągnięcia Komuny Paryskiej prowadzą się przede wszystkim do wypracowania pewnych zasad prowadzenia walk ulicznych przy wykorzystaniu poszczególnych punktów oporu w postaci zabarykadowanych ulic czy kamienic, z których każda dla siebie mogła stanowić małą fortecę. Doniosłość tych osiągnięć polegała na tym, że były one pierwszymi osiągnięciami tego rodzaju w historii sztuki wojennej i stanowiły doskonały wzór taktyki powstań proletariackich.

Oczywiście, że poza taktyką walk ulicznych komunardzi nie mogli poszczycić się osiągnięciami w sposobach prowadzenia działań w otwartym polu, a to z tej racji, gdyż siły ich dokładnie zablokowane w Paryżu nie mogły w ogóle nawiązać kontaktu zwłaszcza z ludnością chłopską na prowincji.

Prowadząc walki w centrum i na przedmieściach Paryża, komunardzi pierwsi również zastosowali i umiejętnie wykorzystali pociągi pancerne, zbudowane przez robotników paryskich oraz uzbrojone stoki flotylli rzecznej na Sekwanie, które wspierały ogniem oddziały walczące po obu stronach rzeki.

W sumie więc końcowy etap manufakturowego okresu wojen przyniósł powstanie armii proletariackiej i zaczątki jej sztuki wojennej, jako jakościowo nowe zjawisko i swego rodzaju prawidłowość w ogólnym procesie rozwoju sztuki wojennej w Europie.

Złożyło się na to szereg przyczyn ekonomiczno-społecznych a w pierwszym rzędzie powolne przekształcenie się kapitalizmu przedmonopolistycznego w imperializm i wraz z tym zaostrzająca się walka klasowa proletariatu na tle wzrostu kapitalistycznego ucisku.

3. Nowe zjawiska w rozwoju sztuki wojennej w okresie wojny rosyjsko-tureckiej 1877-78 roku.

Wojna rosyjsko-turecka jaka toczyła się w latach 1877-78 odegrała poważną rolę w rozwoju sztuki wojennej końcowego etapu manufakturowego okresu wojen. Wzbogaciła ona sztukę wojenną o nowe osiągnięcia, stwarzające już przesłanki do kształtowania się nowych zasad w strategii i taktyce, charakterystycznych dla następnego, maszynowego okresu wojen.

Wojna ta przyniosła nowe doświadczenia zarówno dodatnie jak i ujemne w zagadnieniu prowadzenia walki w spójnie trudnych warunkach terenowych i atmosferycznych. Do takich zaś działań zaliczyć trzeba forsowanie Dunaju przez wojska rosyjskie na odcinku bronionym przez silne twierdze tureckie i flotyllę rzeczną, przy czym sam Dunaj stanowił w tym rejonie przeszkodę trudną do pokonania przy szerokości do około 1 km i głębokości 20 metrów. Następnie działania kawalerii rosyjskiej w pierwszym rzucie armii z forsowaniem wysokich grzbietów górskich / działania t.zw. oddziału przedniego gen. Hurki/. Nieudane ataki umocnionych pozycji tureckich pod Plewną, nocny szturm silnej twierdzy tureckiej Kars, a wreszcie przejście przez wysokie góry bałkańskie w czasie ostrej zimy z obejściem pozycji tureckich w przełęczach Arab-Konak i Szyпка.

W dziedzinie strategii wojna przyniosła doświadczenia ujemne, zwłaszcza dla strony rosyjskiej. W okresie przygotowania wojny można bowiem zaobserwować następujące fakty. Zamiast szybkiej mobilizacji sił zbrojnych państwa rosyjskiego, sztytkiego przerzucenia się nad granicę i zdecydowanego rozpoczęcia ofensywy, jak to miało miejsce na przykład u Prusaków w wojnie francusko-pruskiej 1870/71 rok, daje się zauważyć b. powolne przeprowadzenie mobilizacji, powolne koncentrowanie wojsk i wreszcie brak aktywnych działań zaczepnych w przeciągu 5 miesięcy od wypowiedzenia wojny.

Po sforsowaniu Dunaju wojska ~~rosyjskie~~ przez drugie 5 miesięcy zatrzymały się na umocnionych pozycjach, nie rozwijając natarcia w głąb półwyspu Bałkańskiego. Zasadnicza przyczyna takiego stanu rzeczy tkwiła w tym, że na początku wojny nie została zmobilizowana dostatecznie silna armia oraz, że rząd carski swoimi posunięciami politycznymi dał przeciwnikowi czas na przygotowanie się do wojny.

Ponadto jednym z poważniejszych błędów naczelnego dowództwa armii rosyjskiej było skierowanie do Dobrudży całego korpusu dla osłony współdziałającej armii, podczas kiedy wystarczyło tu ograniczyć się do działań niedużych sił na północnym brzegu dolnego Dunaju. Również błędem strategicznym było wydzielenie dwóch korpusów dla osłony Morza Czarnego, ponieważ Turcy nie mieli ani środków ani możliwości przeprowadzenia desantu na tym kierunku i ~~wcale~~ o tym nie myśleli.

W dziedzinie taktyki wojna rosyjsko-turecka przyniosła dalszy rozwój taktyki ogniowej piechoty, kosztem utrzymującej się jeszcze w niektórych armiach taktyki walki na białą broń. W taktyce walki na białą broń jak wiadomo główną rolę odgrywał bagnet, a podstawowym ugrupowaniem piechoty było ugrupowanie zwarte / kolumny batalionowe. Działania bojowe pod Plewną ujawniły dużą siłę polowych umocnień ziemnych i znaczną rolę ognia broni piechoty z okopów. Walki te pokazały dużą rolę okopów oraz ognia bocznego i krzyżowego. Duża siła ognia broni piechoty zmuszała żołnierzy do okopywania się nie tylko w obronie ale i w natarciu. Pojawiła się konieczność wyposażenia żołnierzy w łopatkę saperów i szkolenia piechoty w okopywaniu się.

Podstawowym ugrupowaniem piechoty stała się teraz tyraliera strzelcka. Już zastosowanie osiągnął ogień tyralier strzelckich nie tylko w obronie ale i w natarciu. Wymagało to oczywiście zwiększenia ilości naboju dla każdego żołnierza / przynajmniej do 120 szt/.

Podobnie i w dziedzinie artylerii wojna przyniosła zmiany. W działaniach okazało się, że artyleria polowa i jej pociski są bezsilne wobec umocnień ziemnych. Pociągało to za sobą konieczność utworzenia znacznie silniejszej artylerii, a zwłaszcza produkcji dział do prowadzenia ognia stromotorowego. W związku z tym w armii rosyjskiej wprowadzono w czasie wojny mortyny, a w innych armiach haubice.

W dziedzinie taktyki kawalerii obserwujemy przejście od walki na białą broń /lance, szable/ do walki ogniowej. Kawaleria została uzbrojona w karabiny i szkolona w prowadzeniu walki pieszej.

W wojnie rosyjsko-tureckiej daje się zauważyć olbrzymi wpływ transportu na przebieg działań wojennych. Była to pierwsza wojna, w której wykorzystano koleje żelazne do koncentracji wojsk nad granicą. Ponadto w czasie tej wojny zastosowano poraz pierwszy łączność przewodową - telegraf w rejonie Aładżdża.

W sumie można powiedzieć, że wojna rosyjsko-turecka 1877 - 78 przyniosła wiele zasadniczych, jakościowych przemian w rozwoju sztuki wojennej i dlatego ma ona tak duży znaczenie.

Z a k o ń c z e n i e .

Podsumowując ogólnie proces rozwoju sztuki wojennej w manufakturowym okresie wojny stwierdzić należy, że okres ten przyniósł szereg bardzo istotnych zmian zarówno w podstawach uzupełnienia i organizacji poszczególnych armii jak i w technice wojennej, a wreszcie w strategii i taktyce. Pojawiła się zasada powszechnego obowiązku służby wojskowej, co stworzyło już przesłanki podstaw uzupełnienia charakterystycznych dla maszynowego okresu wojen i pozwalało na znaczny wzrost liczebny armii biorących udział w wojnie.

Osiągnięcia w technice wojennej pociągnęły za sobą przewrót w sposobach prowadzenia wojny i walki, wyrażającej się w rozwoju szeregu nowych form prowadzenia walki ogniowej. Szybko wznosiła się moc artylerii, a z drugiej strony i rozwój sztuki fortyfikacyjnej nie pozostawał w tyle. Szereg nowych wynalazków technicznych w latach 70-tych XIX wieku, był pierwszym zwiastunem naczynającego się na przełomie XIX i XX wieku nowego maszynowego okresu wojen.

Wydrukowano w 150 egz.
Egz. nr 1-150 Kenc. Jawną
Wyk. Sikorski kpt.
Druk. Olszewska, dn. 4.2.57r.
Nr. 19/WRW